

1. BEVEZETÉS

A mezőgazdaság évszázadok óta meghatározza vidéki tájaink arculatát, az ott élők társadalmi, gazdasági viszonyait. Egyúttal jelentős szerepe van a környezet, az állat- és növényfajok életterének kialakításában, valamint megőrzésében is döntő szerepe van az erőforrásokkal helyesen gazdálkodó mezőgazdaságnak. Ahhoz, hogy természet közeli élőhelyeinket legalább a jelenlegi szinten megőrizzük, olyan mezőgazdasági gyakorlatra és az azt alakító intézkedésekre van szükség, amely bölcsen gazdálkodik a helyi erőforrásokkal, ugyanakkor megélhetést biztosít a vidék lakosai számára.

1.1. Témafelvetés

A rendszerváltást követően a mezőgazdaság jelentős átalakuláson ment keresztül, noha ez a folyamat valójában már előtte is hosszabb ideje tartott és várhatóan a jövőben is folytatódni fog, de felgyorsulásával igazában ekkortól számolhatunk. Mindez a változás megmutatkozott a földtulajdon változásában, valamint a piaci kapcsolatok átrendeződésében is. Eredményként a szövetkezetek átalakultak, régi és új vállalatok, gazdasági társaságok, egyéni vállalkozások jelentek meg.

Az 1989-1990-es éveket követően a magángazdálkodás súlya jelentősen megnőtt a magyar gazdaságban, termelésük már ezen időszak előtt is meghaladta az 50%-ot. Jelenleg a mezőgazdasági terület 40%-át egyéni gazdaságok, 60%-át gazdasági szervezetek művelik. A problémát az okozza, hogy míg az egyéni gazdaságok száma megközelíti a 707 ezret, 93,6%-uk 10 ha-nál kisebb méretű területen gazdálkodik, amely méretnagyság nem éri el az optimálisnak tartott — azaz, az életképes, gazdaságosan, jövedelmezően üzemeltethető — nagyság kategóriát, felvetve ezzel a családi működtetésű gazdaságok versenyképességének, a hatékony termelés lehetőségének kérdését.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy ezen gazdaságok egy része ún. „kényszergazdaság”, azaz a gazdálkodók egyéb lehetőség hiányában foglalkoznak mezőgazdasági termeléssel, és ha ezzel felhagynának, megélhetésük kerülne veszélybe. Másrészt ez a tevékenység jó esetben is legfeljebb jövedelem-kiegészítést biztosít, többnyire csupán a család saját ellátását teszi lehetővé.

Fontosságuk elsősorban az élelmiszer előállításban kiemelkedő — hozzájárulva a hazai, valamint az exportértékesítéshez —, másrészt a saját ellátásban is szerepet játszik. Jelentőségük azért is érdemel odafigyelést, mert számos olyan erőforrást tudnak jövedelmezően hasznosítani, amire a nagyüzemek technikai, szervezeti, hatékonysági, jövedelmezőségi okokból nem, vagy csak további beruházások által lennének képesek.

A mezőgazdasági kisvállalkozás megjelenési formáját tekintve elsősorban a falvakban figyelhető meg, megélhetést biztosítva szereplőinek. A termelők számára adottság a falvak határában húzódó mezőgazdasági földterület, a kisgazdaságoknak a generációk közötti átörökítése, a szülőktől megtanult gazdálkodási ismeretek, eszközök átvétele. Az agrárélet előző évtizedeire visszatekintve látható, hogy hazánkban a világon egyedülálló módon valósult meg a kisüzem és nagyüzem sajátos keretek között működő kooperációja. Ez az együttműködés hanyatlásnak indult, melynek okozói elsősorban világpiaci hatások, technológiai fejlődés, modernizáció, és tőkeigény.

Az integrációra viszont a mezőgazdaságnak továbbra is szüksége van, melyre többféle megoldási lehetőség látott napvilágot neves szakemberek tollából. A kényszerű kollektivizálás mély nyomot hagyott hazánk mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó embereiben, s így érthető okokból nem mutatnak nagy hajlandóságot az önkéntes alapon létrejövő szövetkezesek iránt, mely az EU fejlett mezőgazdasággal rendelkező országaiban már jól működik, s meghozta a kívánt eredményt.

A Közös Agrárpolitika nagy hangsúlyt fektet a családi gazdaságokra (mezőgazdasági kisvállalkozásokra), hiszen a jövőben a termelő tevékenységen túl a környezetvédelemben, a vidékfejlesztésben és a foglalkoztatásban is jelentős szerepet szánnak ezeknek. A kérdés csak az, hogy a magyar kisvállalkozások képesek lesznek-e ezen a feladatok ellátni akkor, amikor a saját megélhetésükért is nehezen küzdenek meg.

A cél, hogy a jövőben tovább folytatódjon a birtokkoncentráció, ami elősegíti a termelés hatékonyságát, a műszaki fejlesztést, azonban újabb foglalkoztatási gondokat von maga után.

A fentiek alapján láthatjuk, hogy összetett gazdasági-társadalmi problémáról van szó, melyet több szempontból kell és érdemes is megvizsgálni annak érdekében, hogy a vidék fejlődését elősegítő, átgondolt, megalapozott döntések születhessenek, továbbá a már meghozott intézkedések hatásai jól mérhetőek legyenek — amennyiben a várt hatás elmarad vagy módosul —, kellő időben sor kerülhessen a korrekcióra.

Dolgozatomban mezőgazdasági kisvállalkozások alatt nemcsak az adószámmal rendelkezőket, hanem azokat a családi, egyéni gazdaságokat is értem — az Európai Unióban a 8 EUME alattiak, a magyar (de az új tagországi viszonyok között is) a **kizárólag saját fogyasztásra termelők** felső határa 1 EUME, 1-2 EUME között vannak azok, akik a saját fogyasztások túli **felesleget értékesítik**. Piacorientált (**árutermelő**) gazdaságoknak a 2 EUME feletti tekinthetők —, akik tevékenységüket a család megélhetésének biztosítása érdekében végzik, többnyire nem társas vállalkozási formában (kivételez az egy család tulajdonában álló társas vállalkozások). Ezeknek az elnevezése változatos: kistermelés, egyéni gazdaság, s így az egyéni vállalkozás, családi gazdaság stb. A vizsgálat célja szempontjából az elnevezésük indifferens, jöllehet a különböző fogalmaknak jelentésbeli különbségeik vannak, továbbá tartalmi változásokat is takarnak.

1.2. Célkitűzés

Dolgozatom fő célkitűzése megvizsgálni, valóban célszerű és alkalmas-e a longitudinális módszer a mezőgazdaság szereplőinek változáskövető vizsgálatára, azaz annak felhasználhatóságát modellezni Heves megye egyes egyéni gazdaságai életében bekövetkezett változások nyomon követésénél.

Nem volt célom, hogy a jelenlegi közgazdasági rendszerek működésével, az árrendszer és a támogatásrendszer belső összefüggéseivel, a mezőgazdasági árak nyereségtartalmával, a mezőgazdaság fejlődését meghatározó szabályozó rendszer minősítésével foglalkozzak. Mint említettem, nem elsősorban a változások mögött húzódó okok feltárása a célom, (bár legtöbb esetben arra is kitérek, hiszen elengedhetetlen a tendenciák mögött húzódó ok (okok) megismerése, mert az adott folyamat irányát — növekvő, hasonló, csökkenő — csak akkor tudom az általam kívánt mederbe

terelni, ha a kiváltó okot változtatom meg), sokkal inkább a longitudinális vizsgálat, mint módszer hasznosíthatóságának, hasznosságának bizonyítása a gazdasági döntések megalapozottságának utólagos vizsgálatában, illetve bizonyítani a módszer létjogosultságát a döntés előkészítésekben.

Munkámban — többek között — azt kívánom vizsgálni, hogy a longitudinális vizsgálat

- az egyes folyamatok az azt befolyásoló tényezők feltárásával, a folyamatok kölcsönhatásainak összefüggés vizsgálatával képes-e a helyes gazdaságpolitikai döntések meghozatalát elősegíteni, (konkrétan: pl.: támogatásokon keresztül),
- mennyiben támasztja alá, igazolja vissza a döntések helyességét, alapozza meg a tervezhetőséget, a döntés előkészítéseket,
- alkalmazásával lehetőség nyílik-e arra, hogy a döntéshozók nyomonkövessék, időben tudják befolyásolni a népességmegtartó képességet, a foglalkoztatás növelést és a megélhetést.

A bevezető gondolatok után, a fenti célkitűzés érdekében disszertációmban:

- **Feldolgozom a szakirodalmat**, ennek keretében foglalkozok az agrárszerkezet fejlődésével, a mezőgazdasági vállalkozások, egyéni gazdaságok és a gazdaság hasonló tevékenységet végző szereplőinek fogalmával, a gazdaságok helyzetével, a vidék népességmegtartó képessége és a foglalkoztatás alakulásának bemutatásával összefüggésben fel kívánom táni a longitudinális vizsgálatok jelentőségét, alkalmazásuk lehetőségeit, aktualitását.
- **Meghatározom** a longitudinális (változáskövető, fejlődéskövető) vizsgálat fogalmát saját értelmezésben.
- **Ismertetem a feldolgozás módszertanát**, melynek keretében kitérek a felhasznált adatbázisokra, a saját vizsgálat során alkalmazott módszerekre, a felmérés földrajzi és gazdasági lehatárolásaként **bemutatom Heves megyét**, és egyéni gazdaságai főbb jellemzőit.
- **Értékelem a longitudinális vizsgálat eredményeit**, 15 év időszakra kiterjedően, Heves megye 31 egyéni gazdaságára vonatkozó, többségében egyéni adatgyűjtésre, továbbá a KSH adataira támaszkodva a gazdálkodók személyi adatainak, a földterület alakulásának, a növénytermelés, a zöldségtermesztés, a gyümölcs- és szőlőtermelés, az állattenyésztés területeinek részletes feldolgozásán keresztül.
- Ezzel összefüggésben **javaslatot kívánok tenni** a mezőgazdaság fejlődését szolgáló döntést megalapozó, előkészítő adatgyűjtési, feldolgozási, elemzési lehetőségekre, valamint a döntések hatásának utólagos nyomon követésére, a kívánt cél elérhetősége érdekében.

A fent kitűzött célok megvalósításához a hazai és nemzetközi szakirodalmakra támaszkodtam, melyek megfelelő alapot adtak a kutatás önálló lefolytatásához, megalapozott következtetések levonásához. Az elemzés módszertanában, a célok megvalósításában nagy segítséget kaptam témavezetőmtől, a KSH szakembereitől és munkatársaimtól, főnökeimtől, akiknek ezúton mondok köszönetet.